

Jezične prilagodbe u pjesništvu

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 1995, 42, 52 - 56**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:348033>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

JEZIČNE PRILAGODBE U PJESNIŠTVU

Sanda Ham

Na pitanje se jezične prilagodbe već duže vremena upozorava, a poglavito na prilagodbe književnih djela nastalih tijekom 19. st., pisanih pravopisom i jezikom zagrebačke škole – uzorom norme onodobnoga književnoga jezika, a kasnije prilagođenih maretičevskoj normi.

Različiti autori koji pobliže progovaraju o prilagodbi na različite načine utemeljuju svoju prosudbu: jedni će opisati prilagodbu kao postupak političke prisile kojoj je još u nedavnoj prošlosti bila izložena hrvatska jezična baština,¹ a drugi će potanko opisivati jezičnu sudbinu pojedinačnoga književnoga djela u koje je zahvatio lektor, najčešće bezrazložno uništavajući izvorni jezik.²

Bez obzira na različitost pristupa, svi su autori složni u dvojem:

1) Prilagodbom se krivotvori izvorni jezik književnoga djela, a krivotvorinom se čitatelju nameće pomisao da su pravopis i ustrojstvo književnoga jezika u 19. st. isti kao pravopis i sustav književnoga jezika maretičevske norme, one norme kojoj se prilagođuje. Prilagođeno je književno djelo imalo svjedočiti o nesamosvojnosti hrvatskoga književnoga jezika, o njegovu nepostojanju izvan sveze sa srpskim.

2) Prilagodbom se zasigurno umanjuje jezična vrijednost književnoga djela i ono mnogo gubi kao umjetnina, a postaje gotovo bezvrijednim kao jezični spomenik doba u kojem je nastalo.

Obje su te tvrdnje njihovi tvorcii dobro obrazložili i mnogobrojnim primjerima potkrijepili; svi su oni gledišta da tekstove nije trebalo jezično mijenjati. Takvoga su gledišta već i izdavači pa pred čitateljstvo ipak pomalo stižu jezično izvorni i čisti tekstovi, a njihova važnost nije zanemariva. Prilagodbom se stotinu godina pokušavalo skriti i samu pomisao o razvijenom hrvatskom književnom jeziku u 19. st.; izvornim se tekstovima stariji tip hrvatskoga književnoga jezika suvremenomu čitatelju može pokazati u svoj svojoj punoći, a tako mu i pomoći u prihvaćanju mnogih postavaka suvremene norme.

Rečeno ne znači da se suvremena norma vraća u 19. st. i da je to vrelo iz kojega se zahvaća za suvremenim normativnim preporukama, a ni da je budući lik suvremenoga jezika zapisan, primjerice, u Šenoinu, Kumičićevu ili Kozarčevu izvorniku. Uvijek valja imati na umu da “suvremenome književnom jeziku ne može njegova povijest ništa propisati, ali može osvijetliti razvoj do današnjega stanja”³;

¹ D. Brozović, Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, *Jezik*, XXXIII, str. 1-13. M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1933; S. Ham, O jezičnoj prilagodbi tekstova hrvatskih književnika u suvremenom tisku, *Književna revija*, 1994. br. 1/2.

² S. Težak, Nad Kumičićevim tekstom Urote Zrinsko-Frankopanske, *Jezik*, XLI; str. 1-12; S. Babić, Jezik Ivane Brlić-Mažuranić, *Jezik*, XLII, str. 69-78.

³ J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, Zagreb, 1993, str. 152.

da je onakav tip književnoga jezika kakav propisuju suvremene gramatike u upotrebi već stotinu godina, da mu je upotrebna tradicija duboka i da su njim ispisana djela svih ovostoljetnih velikana hrvatske književnosti.

Riječ je o tom da hrvatska upotreba i norma počivaju na tradiciji, a tako to i jednoznačno kazuje hrvatsko jezikoznanstvo: "jezična kultura mora biti u skladu s tradicijom i dinamikom, njegovanošću i funkcionalnošću".⁴ Prema tomu, suvremena norma daje prednost tradicijskim i izvornim književnim oblicima, ali onima koji su se do danas sačuvali u upotrebi usprkos dugogodišnjoj nesklonoj im jezičnoj politici. Izvorni neprilagođeni tekst može ponajbolje, bolje nego znanstvena polemika ili argumentacija, običnomu čitatelju pomoći prosuditi o valjanosti suvremenih normativnih postavaka; uputiti ga u opravdanost tvrdnje da 'jezična kultura mora biti u skladu s tradicijom' i da se suvremena jezična norma upravo tako i usmjerava.

U one oblike koji su se u hrvatskom jeziku sačuvali usprkos dugogodišnjoj im nesklonoj jezičnoj politici pripada i jednosložni dvoglasnički jekavski izgovor dugoga jata, a potvrde su za takav izgovor i u izvornim tekstovima iz 19. st. Da je tomu tako kazuju i priručnici za osnovno jezično obrazovanje: "Donedavno je i pisana norma tražila za hrvatski izgovor *bijel, dijete, naprijed...*, tj. troglasovni izgovor *ije*, i po tome je taj izgovor nazvan *ijekavskim*. Međutim izgovorna norma to nije prihvatila, nego je prevladao jednosložni, dvoglasnički izgovor pa je taj izgovor logičnije nazvati *jekavskim*. Da je hrvatski izgovor jekavski, potvrđuju među ostalima i pjesme S. S. Kranjčevića, A. G. Matoša, Vladimira Nazora, M. Krleža, D. Cesarića...".⁵

Normativna preporuka svoje utemeljenje nalazi u pjesništvu, a ne u prozi. To nije nimalo začudnoga jer je upravo u pjesništvu lako prepoznatljivo ima li dugi jat jednosložnu ili dvosložnu vrijednost. Stih je uvjetovan brojem slogova pa je lako odrediti je li je upotrijebljen jednoslog ili dvoslog kao ostvaraj dugoga jata. U svezi je s tim i pitanje jezične prilagodbe pjesništva pisanoga književnim jezikom 19. st.,⁶ uvjetovanoga normom koju postavlja zagrebačka škola, a koja zahtijeva jednosložni jekavski izgovor dugoga jata, pravopisno *ie*.

Na prijelomu je stoljeća prelomljena i norma hrvatskoga jezika; nova je norma zahtijevala dugi jat – dvoslog, pravopisno *ije*. U doba je prodora nove norme pisati *ie* umjesto *ije* ujedno značilo i izgovarati jednoslog umjesto dvosloga. Svjesni toga da zamjena *ie* s *ije* nije samo puka pravopisna prilagodba, pjesnici suvremenici prijeloma norme sami su na različite načine pokušavali sačuvati metričku pravilnost svojih stihova, a ipak ih prilagoditi novoj normi. O tom znakovito kazuju načini na koje su prilagođavali svoje već napisane stihove. Kasniji su priređivači rado zane-

⁴ D. Brozović, O navescima u dativu i lokativu, *Jezik*, XXVII, str. 106.

⁵ Težak-Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1994, str. 44.

⁶ Pitanje se prilagodbe pjesništva odnosi i na starija razdoblja naše književnosti, a ne samo na drugu polovicu 19. st., ali čini se da su priređivači i zlonamjerno i neznačajki najradije zahvaćali baš u to razdoblje.

marivali jednosložnu jekavsku narav dugoga jata i pogrješno je pojašnjavali, a najčešće i zlonamjerno.⁷

Na jezično oblikovanje u pjesništvu S. S. Kranjčevića upozorava J. Vončina pojašnjavajući izgovornu vrijednost dugoga jata, ali i naznačujući pitanje jezične prilagodbe Kranjčevićeva pjesništva, poglavito suodnos pravopisnoga *ie/ije* i izgovornoga *ije/ijê (ijè/ijé)*: “U časopisu *Vienac* 1890 (za nastupa hrvatskih vukovaca) objavljujući pjesmu *Astrea*, Kranjčević se trigramom *ije* poslužio da obilježi dvoslog – metricizam: A gle ovaj *lijes* sjajni; pretežitju jednosložnu zamjenu dugoga jata zapisivao je iz razvijene preporodne faze naslijedenim digramom *ie*: Pa se grli *svietom cielim*;/Sa dubokim ponorima/S oblačićem lakim *bielim*. Samo osam godina potom (a nakon izlaska Brozova Hrvatskoga pravopisa) Kranjčević će u potpunosti zadržati grafiju metricizma (A gle, ovaj *lijes* sjajni), ali će dopustiti da se (uz pomoć apostrofa) odstupanjima od norme prikažu prvobitni jednoslozi: I grli ga *sv'jetom c'jelim*;/S dubokijem ponorima;/S oblačićem lakim *b'jelim*”.⁸ U izvornim je stihovima dvosložan izgovor jata (pravopisno *ije*): *lijes*, stilotvoran (dvoslog-metricizam) jer je odstupanjem od norme svojega doba, a jednosložan je izgovor (pravopisno *ie*): *svietom, cielim, bielim*, na razini očekivanoga, u skladu je sa svojom normom i nije stilotvoran. Stihovi prilagođeni maretićevoj normi mijenjaju stilotvornost jednosloga/dvosloga iz temelja: sada je dvoslog: *lijes*, u skladu s normom, a jednoslozi: *sv'jetom, c'jelim, b'jelim*, protivni su normi pa dobivaju vrijednost stilema postajući tako jednoslog-metricizam! Ali prilagodba ide još i dalje. U jednom od najsuvremenijih izdanja više nema razlika između *ie/ije, ije/'je*, više nema stilotvornih potankosti koje donosi dvosložan/jednosložan izgovor dugoga jata – uvijek je *ije*, kako ono koje bi trebalo biti dvosložno, tako i ono koje bi trebalo biti jednosložno: “I grli se *svijetom cijelim*;/S dubokijem ponorima;/S oblačićem lakim, *bijelim*,.../A gle, ovaj *lijes* sjajni”.⁹

Takva je prilagodba dvostruko štetna: pjesništvu umanjuje umjetničku vrijednost, a od čitatelja skriva izvornu hrvatsku jezičnu tradiciju, pravi lik književnoga jezika prije maretićevske norme.¹⁰

U uvjetima bi se suvremene norme moglo reći da promijeniti *ie* iz 19. st. u naše današnje *ije* znači samo pravopisnu prilagodbu jer je izgovorna vrijednost ista, jednosložna, dvoglasnička. Tomu bi i bilo tako da nije dvosložnoga *ije* koje je većini pjesnika iz 19. st. bilo samo stilotvorno, samo jezična mogućnost koju upotrebljavaju da bi zadovoljili stroge uvjete stiha i metra koje pred sebe postavljaju. Stilotvornost se takvoga dvosložnoga *ije* posvema gubi ako se svaki jednosložni

⁷ Posvema je znakovita sudbina Gundulićeva *Osmana* koju opisuje J. Vončina (u navedenom djelu) u raspravi Gundulićeve elizije s Karadžićeva motrišta.

⁸ J. Vončina, navedeno djelo, str. 152.

⁹ S. S. Kranjčević, *Anđeo bola*, Zagreb, 1992, str. 32, 38.

¹⁰ To više što u Pogovoru nema ni riječi o jeziku ili o jezičnoj prilagodbi!

dvoglasnik *ie* pravopisno promijeni u *ije*, a bez obzira na to što *ije* i danas ima jednosložnu dvoglasničku vrijednost.¹¹

Gore navedeni Kranjčevićevi primjeri jasno ukazuju na rečeno, ali cijeli je niz manje poznatih pjesnika iz 19. st. čijim se stihovima može potvrditi jalovost prilagodbe, a među nima su svakako Ferdo Juzbašić i Hugo Badalić.

Zbirka pjesama *Spomenici* Ferde Juzbašića prvi put je tiskana 1889. g. u Zagrebu, prije uspostave norme koja propisuje dvosložni izgovor dugoga jata. Juzbašićev je jezik vjerna slika jezične i pravopisne norme zagrebačke filološke škole pa i jednosložni dvoglasnik sasvim dosljedno bilježi kao *ie*. Juzbašiću je, jednako kao i Kranjčeviću poznat i dvosložni izgovor i jednako će ga tako upotrijebiti kao stillem, dvoslog-metricizam – primjerice, njim dobiva četvrti potrebni slog u stihu:

“Ja slutim Bog da tebe posla
Sa nebesa
Da spasiš nekrivu mi dušu
Od *bijesa*”

Pišući *ije* Juzbašić ukazuje na dvoslog, a inače upotrebljava jednoslog u skladu s normom svojega doba:

“Ono kazuj pjesmice:
što te k njojzi vodi;
Pripoviedaj još i to:
Kako ti se rodi...”

Prilagodba bi suvremenoj normi narušila metričku pravilnost stiha jer bi se i dvoslog-metricizam pretvorio u jednoslog, što bi oslabilo Juzbašićev pjesnički izraz, ali i promijenilo čitateljevu spoznaju o jeziku njegovoga doba.¹²

Hugo je Badalić autor *Izabranih pjesama* koje su tiskane u doba kada je maretićevska norma već bila uvedena. Većina je od pjesama iz ove zbirke po prvi put objelodanjena sedamdesetih godina 19. st., a tada jezikom i pravopisom zagrebačke filološke škole. U *Izabrane pjesme* 1896. g. one ulaze prilagođene maretićevskoj normi, ali prilagodba nije izvršena u potpunosti. Zadržano je jedno od pravopisnih rješenja zagrebačke škole – *ie*. Na taj je način pjesništvo Badalićevo zadobilo neobičan jezični lik – pravopisom je i jezičnim ustrojstvom (poglavito morfološkim) posvećena u skladu s maretićevskom normom, a samo je dosljedno pisanje *ie* znakom da se norma zagrebačke škole i maretićevska nikako nisu mogle pomiriti i ujednačiti, a da se strogi metricizam stiha ne naruši. Badalić je svoje stihove pokušao prilagoditi novoj normi, ali tako da im sačuva metričku pravilnost. Prema tomu, nije samo svoj jezični sustav prilagodio drugomu, nego je poštovao i stroga

¹¹ Korisno bi i svrhovito bilo dvosložno *ije* obilježiti naglaskom – tako bi se jasno razlikovalo od jednosložnoga!

¹² Očekuje se da će još ove godine biti objelodanjen pretisak Juzbašićevih *Spomenaka* u izdanju vinkovačke Privlačice, a pretisku je dana prednost upravo zbog toga da se prilagodbom ne bi narušavala umjetnina; da bi pred čitateljstvo Juzbašićevo djelo stalo u svojoj umjetničkoj, ali i jezičnoj izvornosti.

pravila stiha; valjalo mu je pristupiti dvostrukoj prilagodbi – jezičnoj i metričkoj! To se posebice odnosi na prilagodbu starijih padežnih oblika pa je stoga zanimljivo usporediti prvotisak pjesme Dragin stan (*Vienac*, 1874) i istu tu pjesmu u *Izabranim pjesmama*, ali prilagođena jezika i pravopisa:

Vienac

“U *grudih* srdce kuca burno...
Na *njenih grudih* ja se njiho”

Izabrane pjesme

“U *grudi* srce kuca burno...
Na *njenoj grudi* ja se njiho”

Stariji lokativni nastavak nije bilo moguće samo prilagoditi pa umjesto *grudih* napisati *grudima*, trebalo je stari lokativ prilagoditi tako da se sačuva isti broj slogova u stihu pa nastaje stilski obilježen oblik *grud*, a umjesto neutralnoga *grudi*. Taj se stilem ne može smatrati pjesničkim umijećem Badalićevim, nego učinkom dvostruke prilagodbe.

Jedno se ipak nije moglo ni prilagoditi, a ni drukčije promijeniti: jednosložni se dvoglasnik nije moglo zamijeniti dvoslogom jer bi se stih povećao za jedan slog:¹³

“Savo *rieko*, dobro moje,
Ti žubori milo sad,
Kazuj dragoj nepokoje,
I biednog mi srca jad; ...”

Iste stihove nalazimo stoljeće poslije u izdanju školske lektire,¹⁴ ovaj put prilagođene suvremenoj normi – narušena metra, a i bez naznake o prilagodbi: “Savo *rijeko*, dobro moje, .../I *bijednog* mi srca jad; ...”

Navedeni primjeri, a posebice Badalićev, sasvim jasno kazuju da je umjetnički izraz pjesnika utemeljen njegovim naravnim jezičnim sustavom i da promijeniti mu jezični sustav znači narušiti same temelje umjetničkoga, pa se i svaka jezična prilagodba tako pokazuje nesvrhovitom. U naše je doba nesvrhovitost prilagodbe naglašena i tim što se suvremena norma oslanja na tradiciju, a prilagođenim se jezikom ta tradicija ne može jasno pokazati čitatelju.

SAŽETAK

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 800.853:808.62, stručni članak
primljen 24. listopada 1995, prihvaćen za tisak 5. prosinca 1995.

Language Adjustments in Poetry

The paper describes language adjustments in poetry, and in this connection the adjustment of the jekavian monosyllabic long jat.

¹³ Valja imati na umu da u Badalićevo doba nije bilo moguće dugi jat obilježiti naglaskom ijê/ijé i tako ga razlikovati od ije/ijè jer ijê/ijé nije ni postojalo kao normativna mogućnost.

¹⁴ I Slamnig, *Antologija hrvatske poezije od A. Kačića Miošića do A. G. Matoša*, Zagreb, 1974.